

PETR A. BÍLEK

Generátory
národního pohnutí
a další **mučící**
stroje

S

PETR A. BÍLEK

**Generátory národního pohnutí
a další mučící stroje**

Ilustrovat to myslím jde na příkladu vesnické hospody, v níž se po léta scházejí na pár piv místní štamgasti, kteří kromě konzumace tráví čas také mluvením.

PETR A. BÍLEK

Generátory národního pohnutí a další mučicí stroje

Pistorius & Olšanská

Příbram 2019

Tato kniha vychází s laskavou finanční pomocí Ministerstva kultury České republiky a stipendijního fondu Filozofické fakulty Univerzity Karlovy.

Publikace byla redakčně připravena v rámci semináře nakladatelské praxe na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy.

Text © Petr A. Bílek, 2019

Koláže © Miroslav Huptych, 2019

Typografie © Lubomír Šedivý, 2019

ISBN 978-80-7579-056-9 (PDF)

ISBN 978-80-7579-055-2 (tištěná kniha)

Úvodem

Před osmi léty jsem v návalu autorské ješitnosti dal dohromady první soubor své časopisecké publicistiky. Kniha *Mikešova aféra a jiné případy* nesla podtitul *Kapitoly o zaneřádném kulturním prostoru* – právě téma zanášení či devastace veřejného prostoru mi přišlo natolik nosné a produktivní, že snad opravňuje činit z publicistických výtvorů soubor, který si knižním vydáním říká o nadčasové spočinutí v regálech knihoven.

Nynější „pokračování“ by mohlo nést podtitul *Glosy o zaničování kulturního prostoru*. Nedávám jej nicméně do názvu nejen proto, že by mohl zavánět lacinou elegičností, ale taky proto, že nechci laskavému čtenáři vnucovat pocit, že vskutku žijeme v době, v níž můžeme být svědky tak zásadních zániků. Což mi nijak nebrání, abych sám tento pocit v sobě nosil a živil. A proto i články shromážděné v této knize zpětně čtu jako bezmocné výkřiky Lotovy ženy, která se ohlíží a vidí kolaps symbolického „města“, garantujícího těm, kdo se v něm ocitli, možnost nepřetržitě vyjednávat o svém postavení v tomto prostoru a o nárocích, jež se na vzájemnou interakci a užívání tohoto prostoru kladou. Veřejný kulturní prostor předpokládá ochotu a schopnost komunikovat prostřednictvím symbolických, tedy dodatečně či uměle utvářených významů, jež se stávají srozumitelnými i proto, že víme něco o tom, kdo a s jakým účelem tyto významy produkuje. Tento prostor nebyl v uplynulých letech zprivati-

zován, jak jsem se v *Mikešově aféře* snažil s neblahým tušením „předpovědět“. Byl nahrazen McLuhanovskou „globální vesnicí“, tedy virálně fungujícím prostorem sociálních sítí a dalších zcela virtuálních míst, v nichž dosavadní pravidla a postupy nefungují a fungovat nemohou. To lze jistě brát jako přirozený evoluční a technologický vývoj. Zároveň ale nelze přijmout, že tento virtuální prostor je jen novou verzí, dalším dílčím posunem podoby původního veřejného kulturního prostoru, jak se v našich končinách etabloval od doby osvícenství.

V čem že je onen zásadní rozdíl? Ilustrovat to myslím jde na příkladu vesnické hospody, v níž se po léta scházejí na pár piv místní štamgasti, kteří kromě konzumace tráví čas také mluvením. Byť s plynutím času někteří přestanou chodit či zemrou a jiní chodit do hospody začnou, vzniká a trvá zde koherentní vazba, v níž právě vyřčené tvrzení se vždy váže i na to, co promlouvající říkal včera či před rokem, na povědomí o tom, co svým mluvením sleduje, ke komu či s kým rád mluví a koho ignoruje a tak dál. Někdo si tedy v tomto prostoru za léta vybuduje respekt a je mu nasloucháno pozorně a je mu rozuměno, protože se ví, že je takový a že naopak tento jeho postoj je zcela nový. A jinému se, jen co otevře ústa, dostane reakce: „Vždyť ty seš úplně blbej a o tomhle přece vůbec nic nevíš, pij si to pivo a drž hubu a nech mluvit Karla, ten tomu rozumí.“ Názory a postoje se zde vážou na spolehlivě (byť třeba předsudečně a nespravedlivě) „přečtenou“ identitu toho, kdo mluví. V prostředí sociálních sítí, které se tváří jako nová podoba veřejného prostoru, funguje komunikace i rozumění zcela jinak. Léty budovanou čitelnost referenta či recenzenta kulturní rubriky, jež umožňuje

čtenáři rozumět, proč to či ono na hodnoceném výtvoru oceňuje či kritizuje, nahrazuje luzný zjev a v rychlokursu zručně osvojená gesta booktuberky, která danou knihu nabízí jako zcela jedinečnou událost, uchopitelnou a srozumitelnou, aniž by bylo třeba zhlédnout jejích dalších patnáct youtubových recenzí. Tam, kde ještě donedávna fungoval hybridní „infotainment“, tedy kombinace informativnosti a zábavnosti, nastupuje ve virtuálním prostoru komunikace oslovující pouze emotivní složky vnímání. Nikterak nepřekvapí, že obdobně se pak ale na základě emocí začneme stavět i k otázkám, jež bývaly ve zdravém společenství doménou vyhrazenou pouze a jenom rozumu – například ve volbách či názorech na politické či společenské dění tak vůbec.

U booktubera máme alespoň možnost dohledat jeho booktuberskou historii a vyvozovat z ní snad i nějaké hodnotové soudy či jiné projevy, jež mohou nabídnout koherentní celek bytosti, která vykazuje jakousi integritu. Podmínkou to ale není a dělat to napadne asi málokoho. Na webových diskusních fórech a na sítích určených ke švitoření názorů a postojů je pak už jakákoli personální historie i integrita zcela vyloučená. A přesto je většina z nás ochotna zdarma vytvářet obsah těchto stránek a přistoupit na mediální podobu, v níž vše starší nenávratně mizí a stává se nedohledatelným. Absurditu tohoto „diskutování“ snad nejlépe vyjadřuje úzus debatérů v kulturní rubrice serveru *Novinky.cz*, kteří na nekrology osobností, jež nejsou součástí jejich kulturní encyklopedie, nejčastěji reagují tak, že světu sdělí „Neznám“. Různé varianty tohoto postoje (rozvinuté třeba o „a nebude mi chybět“) zde navíc získávají i nejmíc

souhlasných „lajků“. O využívání různých anonymizérů či profilů, díky nimž se ke ztrátě personální historie připojuje navíc i nejistota, s kolika že lidmi vlastně diskutuji, už ani nemluvě.

Přestože si myslím, že představu smysluplného veřejného kulturního prostoru již nemá smysl držet při životě, shrnuji své žurnalistické glosy z let 2011 až 2019 do této knížky. Vede mne k tomu především velký a nedosažitelný vzor: Za pár let uplyne již celé století od doby, kdy Vilém Mathesius vydal svoji knihu *Kulturní aktivismus* (Praha: G. Voleský, 1925). Mathesius v ní uplatnil tehdy nové a živé ideje amerického pragmatismu, chápacího myšlenky ne jako výtvořiny hodné pozdějšího obdivování a vysvětlování, ale jakožto nástroje na drobné, postupné proměňování světa k lepšímu. Kniha nesla podtitul *Anglické paralely k českému životu* a Mathesius v ní srovnával řadu jevů a rysů anglické kultury, školství a dalších kulturotvorných sfér s jejich stavem v českých zemích. Protože bral v potaz stav v letech popřevratového bourání a rekonstruování, nevycházel mu z toho obrázek generující vlasteneckou hrdost. Srovnání s kulturou tradiční a vrcholně rozvinutou mu umožnilo formulovat nároky a naznačovat cesty, jimiž by se u nás mohly a měly věci dělat lépe. Byť mi chybí jak Mathesiův pozitivní model, s nímž český stav srovnává, tak i jeho nezlomná víra, že zlepšení lze dosáhnout, samotná idea vyjádřená titulem *Kulturní aktivismus* mi byla vždy blízka a asi už to tak zůstane i na zbytek života. Tudíž tento soubor – ve vši skromnosti – míním jako připomínku velkého a bohužel už dávno pozapomenutého spisu Viléma Mathesia.

Dalším důvodem k rozhodnutí vydat to, co bylo určeno k denní spotřebě a poté hned k rychlé cestě do depozitářů, v nichž pár

knihoven z povinnosti skladuje noviny a časopisy, je pokušení. Rozumí se, že do knih patří nadčasové, neboť knihy jsou médiem, jež si může nárokovat věčnost. Ale zároveň vyrábět cosi nadčasového není žádná výzva, protože když o to nikdo ze současníků nestojí a nikomu to nic neříká, může se autor snadno utěšovat iluzivním pomyslením, že až ty další generace jej pochopí a docení. V našich oborech píšeme odborné studie či knihy, jež k této nadčasovosti jaksi přirozeně směřují, protože se vrství na hromady knih, které už na podobná témata sepsaly stovky lidí před námi. A když tyto studie či knihy vyjdou, čte je dvacet, možná padesát či sto čtenářů, s nimiž ale myšlenkové výkony, jež tam snad jsou obsaženy, obvykle nic nedělají, protože tito čtenáři se věnují zas jiným tématům a potřebují jinou terminologii či koncepty. Takže je čtou jen ze slušnosti, zvědavosti a s nadějí, kdyby tam náhodou něco inspirativního našli. Zde shromážděné glosy ke dni byly psány bez ambice po vyjadřování trvale platných postulátů a jejich genezi rámovala především potřeba dodržet termín a najít téma, které by odpovídalo žánru a rozsahu. Protože ale u většiny těchto glos stálo navíc taky autentické naštvání a často i fascinace tím, že něco takového je vůbec možné, zkouším tímto sebráním, nakolik mohou být takové naštvání či fascinace přenositelné od člověka k člověku, ale i skrze šíří rychle plynoucího času, který během pár let odvál zmiňované události a někdy taky jejich protagonisty do zapomnění. A v tom je ono pokušení: Nestalo se náhodou něco z toho, co bylo původně jevové a doslovné, obrazným, symbolickým? Nevypovídá to, i když je to vytrženo z původního kontextu, který už jsme dávno zapomněli?

Protože nejde o výkony, v nichž by každé slovo bylo důkladně prověřeno a testováno, je rozvolněná i zde prezentovaná podoba všech textů: Někdy se stávalo, že redakční prací byla původní verze textu vylepšena – v těch případech jsou vloženy tyto publikované verze. Zde bych chtěl z celého srdce poděkovat Ondřeji Nezbedovi, redaktorovi *Respektu* v časech, kdy jsem tam publikoval zde sebrané kratičké glosy. Pečlivost, erudice a empatie, které při redigování projevoval, jsou pro mne i po letech zářným příkladem redigování, kterým uměl z polotovaru dotvořit úhledný pokrm a zabránit, aby se servírovala jídla zcela nedopečená. Někdy naopak převážil pocit, že původní verze dnes působí svěžeji než verze publikovaná, a v takových případech dávám přednost rukopisnému před publikovaným zněním. Pro knižní vydání jsem také v textu udělal drobné stylistické úpravy, které měly odstranit stylizační či jazykové prohřešky, ale někdy také projasnit textovou srozumitelnost. Nesnažil jsem se nicméně výchozí texty aktualizovat ani přeformulovávat či škrtnat celé pasáže, aby se z nich nesmyla pěna toho dobového. Dnes již často pozapomenuté a obskurní aktéry dobového dění (copak asi dnes dělá třeba někdejší ministr školství Dobeš?) si laskavý čtenář v digitálním věku snadno může pomocí několika kliknutí vygooglovat sám. Tato kniha by mu možná mohla nabídnout dílčí položku pomyslného archívu, z níž se dozví, co mne (a snad i jiné figurky na šachovnici zanikajícího kulturního prostoru) pájilo třeba v září 2013.

Daň z přidané hlouposti

„Člověku, který trpí hladem, se blbě čte,“ zdůvodnil nedávno Zdeněk Škromach, proč sociální demokraté budou bojovat za nižší DPH spíše u potravin než u knih.

Nechme stranou lákavé úvahy, jak velmi příjemně se – soudě dle postavy – již léta muselo číst panu Škromachovi. Stranou ale naopak nelze ponechat materialisticko-konzumní logiku, kterou nám daný výrok podsouvá: Kvalita našeho čtení závisí spíše na tom, co napustíme do žaludku, než na tom, co čteme. Stejná logika, zdá se, bohužel funguje i u vládnoucích reprezentantů opačné strany politického spektra, kteří nadále trvají na rozhodnutí vřadit Česko novou sazbou DPH u knih do společnosti Albánie, Běloruska a Bulharska.

Zvýšení sazby DPH na knihy nezničí totiž velké nakladatele a knihkupce, a tudíž nezničí ani knižní trh. A ti malí zmizí neviditelně: Nerýsují se tu působivé scénáře hladových bouří a opuštěných výrobních hal. Nezmizí ani hlavní typ knižní produkce, tedy komerčně úspěšný střední proud. Zmizí však různorodost toho, co se rodí na okraji. Jistě, dalo by se působivě ve škromachovsko-nečasovském duchu bědovat, že když není na základní sociální potřeby, musí jít kulturní „nadstavba“ stranou. Jenže ona diverzita, jež zmizí, vezme s sebou i zbytky vzdělanosti, kterou právě knihy produkují.

Jen jeden příklad. Z třiceti nejprodávanějších titulů naučné literatury (tedy všeho, co není beletrie či knihy pro děti) za rok 2010, jak je eviduje web Svazu českých knihkupců a nakladatelů, je sedm kuchařek, čtyři knihy zákonů a předpisů, čtyři knihy

jsou v žánru „četba této knihy vás naučí dosáhnout všeho, čeho si přejete“, tři knihy jsou cestopisné a mezi třicet nejprodávanějších knih se vešly i tři kalendáře. Tituly naučné literatury, které mají na rozdíl od výše zmíněných žánrů potenciál produkovat vzdělanost, tedy špičku pyramidy nezaplňují ani z jedné třetiny. Zvýšení sazby DPH na knihy přežijí ti nejsilnější: monopolizované hlasy a jejich výklady světa. Vyhyne různost, polyfonie, svobodná volba. Totalita se tomu říkávalo.

(Lidové noviny, 30. března 2011)

Byrokratem rád a s chutí

Předloni vydal britský publicista Mark Fisher útlou knížku *Kapitalistický realismus: Proč je dnes snazší představit si konec světa než konec kapitalismu*. Vloni vyšla i česky. Následovala dosti vydatná kritická recepce, která se točila kolem stěžejní pasáže úvodní kapitoly, v níž Fisher rozšiřuje pojem kapitalistického realismu z „pouhého“ označení typu kulturní produkce na celospolečenskou charakteristiku neoliberálního kapitalismu tak vůbec. Proto se „levicovní“ recenzenti smutně ptali, zda skutečně máme rezignovaně a realisticky přijmout podmínky, z nichž není úniku, zatímco ti „nelevicovní“ si kladli otázku, zda Fisher nenabízí líbivý, ale příliš plytký výklad složitých problémů. Spíš než vstupovat do tohoto sporu mi přijde užitečné upozornit punkery i akademiky na blog Marka Fishera k-punk.abstractdynamics.org, kde nabízí mnohem dynamičtější vhled do dění, které pálí soudobé britské intelektuály. Pro ty naše může být užitečná třeba četba debaty o tom, jak interpretovat poslední mistrovství světa ve fotbale. Třeba si při četbě uvědomí, že narcistní strach, aby v životě nenapsali či nevyšlovi i profánnější jméno než Richard Weiner či Einstürzende Neubauten, je poruchou, kterou by bylo užitečné léčit.

Jelikož mne revoluční touhy měnit svět k lepšímu opustily už s dovršením Kristových let a zbyla mi jen nutkání revoltující, netrápí mne hledání alternativ k pasti kapitalistického realismu zas až tolik; mohlo by tu být mnohem hůř a hůř tu už i bývalo. Na Fisherově knize i na jeho dalším publicistickém snažení mi proto přijde mnohem zajímavější analýza soudobé

byrokratizace. Jeho teze je dosti jednoduchá, jak se ostatně na punkera sluší: Neoliberalismus sliboval eliminaci byrokracie, ale namísto toho spřádá síť tržního stalinismu, v němž je jakýkoli tvůrčí potenciál převeden do řeči bodů, čísel a ukazatelů zisku. (Kdyby Fisher uměl česky, jistě by jej zaujal i náš pan prezident a jeho opakovaný a snad i autentický údiv, že může v tomto světě být něco tak obskurního jako nezisková společnost, když je přece přirozené, že jakákoli činnost má být zisková.) Fisherova nová byrokracie je ovšem odlišná od té minulé: Dřív byl člověk k byrokratizaci svého činění nucen a dělal to jenom s odporem, dnes už si ale tuto potřebu internalizoval a byrokratizuje dobrovolně, ba dokonce s vírou, že tím cosi užitečného získá. A výskyt hlav chytrých, ale ochotných strčit si ji do oprátky s pocitem, jaký mám fištrón, mne udivuje. Příkladů by se našla přehršle; proto jen letmo ze dvou soudků.

Na akademické půdě se už zas hemží politici. Je tam potenciál voličský, kádrový, ale hlavně podnikaví loutkoherci v pozadí zavětrili, že jde o vydatné pole k privatizaci, jen když se na to půjde chytře a tvrdě. A tak se u nás na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy vyskytl v rychlém sledu Nečas i Špidla. Jak známo, na akademické půdě je politická agitace zakázaná. A tak tedy první přijel jako premiér, druhý přiběhl jako expert na sociální problémy; jako by z nějakých stran ani nebyli. Jak na to zareagovalo vedení fakulty? Místo aby jim svými těly bránili ve vstupu, nařídí uklízečce – „Bábo, i v tom podloubí před budovou to koštětem zametou.“ A protože vrcholoví akademici nekřičí „Vari od našeho prahu“, citování literatury se ujal sám premiér: Že se nám to může nelíbit, že můžeme nesouhlasit, ale to je tak je-

diné... Inu, namísto očekávatelné balady erbenovské (vysoké školy si musejí utáhnout opasky) uvede mocipán grotesku cimrmanovskou. A my se usmíváme a lísáme, že jsme si názory vyjasnili a že třeba se milostiví nahoře ustrnou a peníze na vědu pošlou.

A příklad druhý: Letos v únoru opět zasedla grantová komise Ministerstva kultury ČR pro podporu vydávání neperiodických publikací a přidělila zhruba čtyři milióny korun na tento rok na podporu vydávání české, dětské a překladové literatury a děl s náročnou ediční přípravou. Komise má plnit trudný úkol: Rozhodnout, zda Maeterlinck podpořen bude a Jarry nebude. Místo toho ale trénuje přihrávku řečenou malá domů: Jedním z neúspěšnějších žadatelů bylo nakladatelství Pulchra, kterému komise z šesti žádostí čtyři přiklepla a pátou posunula s nadějí do podzimního kola. Jde o nakladatelství, které právě vydalo další knihu z velkovýrobní ministerského úředníka Radima Kopáče, tentokrát ve spolupráci s Alenou Blažejovskou, jež je shodou náhod také členkou dotyčné komise. Naplňuje se tak Fisherova teze o iluzi užitečnosti byrokratického konání: Velmi úspěšní byli právě ti vydavatelé, kteří měli v komisi své lidi. Komise poskytla zástěrku odbornosti a v jejím skrytu pak už byrokratický úd koná sám a pro své potřeby: Zveřejněný zápis výsledků říká, že v rámci kategorie Program podpory významných a mimořádných kulturních akcí bylo přiděleno 600 000 Kč nakladatelství Olympia na vydání knihy *Cesty za krásou a poznáním: Turistický lexikon ČR*. V zápise je to odlišeno kurzívou, která vysvětluje: „mimořádná kulturní aktivita, která nebyla projednána literární komisí“. Inu, projednána nebyla, ale svezla se